

Livy History of Rome 1, 53–54, 56 (haec agenti ...)–60

In Chapters 46-52, Livy explains how Lucius Tarquinius – later called Superbus, ‘the Proud’ – became the Seventh King of Rome. Tullia, his second wife, urged him to take action to secure the throne by toppling her own father Servius Tullius. Tarquinius seized the throne and hurled his predecessor from the Senate House, sending men to kill him as he made his way home. Tullia, outraging all decency, drove her chariot over her father’s corpse.

Tarquinius’ reign is presented as being one of fear for the nobility of Rome whom he persecuted and side-lined. He looked to the neighbouring Latins for political and military support. Livy describes in Chapters 50-51 the circumstances of a conference with the Latins, presenting Tarquinius’ treatment of the Latin leader Turnus as evidence of his manipulative and base character. Chapter 52 narrates the conclusion of the treaty between the two peoples – which was very much more in the interests of the Romans than the Latins.

53. nec, ut iniustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit; quin ea arte aequasset superiores reges, ni degeneratum in aliis huic quoque decori offecisset. is primus 2
Volscis bellum in ducentos amplius post suam aetatem annos movit Suessamque Pometiam ex iis vi cepit. ubi cum dividenda praeda quadraginta talenta argenti 3
refecisset, concepit animo eam amplitudinem Iovis templi, quae digna deum hominumque rege, quae Romano imperio, quae ipsius etiam loci maiestate esset. captivam pecuniam in aedificationem eius templi seposuit.
excepit deinde eum lentius spe bellum, quo Gabios, propinquam urbem, nequiquam 4
vi adortus, cum obsidendi quoque urbem spes pulso a moenibus adempta esset, postremo minime arte Romana, fraude ac dolo, adgressus est. nam cum velut posito 5
bello fundamentis templi iaciendis aliisque urbanis operibus intentum se esse

simularet, Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito
Gabios, patris in se saevitiam intolerabilem conquerens: iam ab alienis in suos 6
vertisse superbiam, et liberorum quoque eum frequentiae taedere, ut quam in curia
solitudinem fecerit domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem heredem regni
relinquat. se quidem inter tela et gladios patris elapsum nihil usquam sibi tutum nisi 7
apud hostes L. Tarquinius credidisse. nam ne errarent, manere iis bellum, quod
positum simuletur, et per occasionem eum incautos invasurum. quod si apud eos 8
supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium Volscosque se inde et
Aequos et Hernicos petiturum, donec ad eos perveniat, qui a patrum crudelibus
atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum 9
armaque se adversus superbissimum regem ac ferocissimum populum inventurum.
cum, si nihil morarentur, incensus ira porro inde abiturus videretur, benigne ab 10
Gabinis excipitur. vetant mirari, si, qualis in cives, qualis in socios, talis ad ultimum in
liberos esset; in se ipsum postremo saeviturum, si alia desint. sibi vero gratum 11
adventum eius esse, futurumque credere brevi, ut illo adiuvante a portis Gabinis sub
Romana moenia bellum transferatur.

54. inde in consilia publica adhiberi. ubi cum de aliis rebus adsentire se veteribus
Gabinis diceret, quibus eae notiores essent, ipse identidem belli auctor esse et in eo
sibi praecipuam prudentiam adsumere, quod utriusque populi vires nosset sciretque
invisam profecto superbiam regiam civibus esse, quam ferre ne liberi quidem
potuissent. ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum 2
promptissimis iuvenum praedatum atque in expeditiones iret et dictis factisque
omnibus ad fallendum instructis vana ad cresceret fides, dux ad ultimum belli legitur.
ibi cum inscia multitudine, quid ageretur, proelia parva inter Romam Gabiosque 3
fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset, tum certatim summi infimique
Gabinorum Sex. Tarquinius dono deum sibi missum ducem credere. apud milites 4
vero obeundo pericula ac labores pariter, praedam munifice largiendo tanta caritate

esse, ut non pater Tarquinius potentior Romae quam filius Gabiis esset. itaque 5
postquam satis virium conlectum ad omnes conatus videbat, tum ex suis unum
sciscitatum Romam ad patrem mittit quidnam se facere vellet, quandoquidem, ut
omnia unus publice Gabiis posset, ei di dedissent. huic nuntio, quia, credo, dubiae 6
fidei videbatur, nihil voce responsum est; rex velut deliberabundus in hortum
aedium transit sequente nuntio filii; ibi inambulans tacitus summa papaverum capita
dicitur baculo decussisse. interrogando expectandoque responsum nuntius fessus, 7
ut re imperfecta, redit Gabios; quae dixerit ipse quaeque viderit, refert; seu ira seu
odio seu superbia insita ingenio nullam eum vocem emisisse. Sexto ubi, quid vellet 8
parens quidve praeciperet tacitis ambagibus, patuit, primores civitatis criminando
alios apud populum, alios sua ipsos invidia opportunos interemit. multi palam,
quidam in quibus minus speciosa criminatio erat futura clam interfecti. patuit 9
quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentiumque bona iuxta atque
interemptorum divisui fuere. largitiones inde praedaeque; et dulcedine privati 10
commodi sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina
res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.

In Chapters 55-56, Tarquinius, encouraged by positive omens, turned his attention to the city of Rome, and the construction of the great Temple of Jupiter on the Capitoline Hill, bringing in workmen from far and wide to assist with its completion.

56.4 haec agenti portentum terribile visum: anguis ex columna lignea elapsus cum 4
terrorem fugamque in regia fecisset, ipsius regis non tam subito pavore perculit
pectus, quam anxiiis implevit curis. itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum 5
vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu Delphos ad maxime
inclitum in terris oraculum mittere statuit; neque responsa sortium ulli alii 6
committere ausus duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in
Graeciam misit. Titus et Arruns profecti. comes iis additus L. Iunius Brutus, 7

Tarquinius, sorore regis, natus, iuvenis longe alius ingenio, quam cuius simulationem induerat. is cum primores civitatis, in quibus fratrem suum, ab avunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit contemptuque tutus esse, ubi in iure parum praesidii esset. ergo ex industria factus ad imitationem stultitiae cum se suaque 8
praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuvit cognomen, ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua. is 9
tum ab Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cavato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis cupido 10
incessit animos iuvenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum. ex infimo specu vocem redditam ferunt: imperium summum Romae habebit, qui vestrum primus, o iuvenes, osculum matri tulerit. Tarquinius, ut Sextus, 11
qui Romae relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperii esset rem summa ope taceri iubent; ipsi inter se, uter prior, cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus 12
cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. reditum inde Romam, ubi adversus Rutulos bellum summa vi 13
parabatur.

57. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atque in ea aetate divitiis praepollens. eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus cum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delenire popularium animos studebat, praeter aliam superbiam regno infestos etiam, quod se in 2
fabrorum ministeriis ac servili tam diu habitos opere ab rege indignabantur. temptata res est, si primo impetu capi Ardea posset. ubi id parum processit, 3
obsidione munitionibusque coepta premi hostes. in his stavis, ut fit longo magis 4

quam acri bello, satis liberi commeatus erant, primoribus tamen magis quam
militibus; regii quidem iuvenes interdum otium conviviis comisationibusque inter se 5
terebant. forte potantibus his apud Sex. Tarquinius, ubi et Collatinus cenabat 6
Tarquinius, Egerii filius, incidit de uxoribus mentio; suam quisque laudare miris
modis. inde certamine accenso Collatinus negat verbis opus esse, paucis id quidem 7
horis posse sciri, quantum ceteris praestet Lucretia sua. 'quin, si vigor iuventae
inest, conscendimus equos invisimusque praesentes nostrarum ingenia? id cuique
spectatissimum sit, quod necopinato viri adventu occurrerit oculis.' incaluerant vino;
'age sane!' omnes; citatis equis avolant Romam. quo cum primis se intendentibus 8
tenebris pervenissent, pergunt inde Collatiam, ubi Lucretiam haudquaquam ut regias 9
nurus, quas in convivio luxuque cum aequalibus viderant tempus terentes, sed nocte
sera deditam lanae inter lucubrantem ancillas in medio aedium sedentem inveniunt.

muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adveniens vir Tarquiniique excepti 10
benigne; victor maritus comiter invitat regios iuvenes. ibi Sex. Tarquinium mala
libido Lucretiae per vim stuprandae capit; cum forma tum spectata castitas incitat.
et tum quidem ab nocturno iuvenali ludo in castra redeunt. 11

58. paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno
Collatiam venit. ubi exceptus benigne ab ignaris consilii cum post cenam in hospitale 2
cubiculum deductus esset, amore ardens, postquam satis tuta circa sopitique omnes
videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit sinistraque manu mulieris
pectore oppresso 'tace, Lucretia' inquit; 'Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est;
moriere, si emiseris vocem.' cum pavida ex somno mulier nullam opem, prope 3
mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere
precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum. ubi obstinatum videbat 4
et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum
servum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. quo terrore 5
cum vicisset obstinatum pudicitiam velut victrix libido profectusque inde Tarquinius
ferox expugnato decore muliebri esset, Lucretia maesta tanto malo nuntium
Romam eundem ad patrem Ardeamque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus
amicis veniant; ita facto maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. Sp. 6
Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit, cum quo
forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem
maestam in cubiculo inveniunt. adventu suorum lacrimae obortae quaerentique viro 7
'satin salve?' 'minime' inquit; 'quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? vestigia viri
alieni, Collatine, in lecto sunt tuo; ceterum corpus est tantum violatum, animus
insons; mors testis erit. sed date dexteras fidemque haud impune adultero fore.
Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibi, si 8

vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.' dant ordine omnes fidem; 9
consolantur aegram animi avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem
peccare, non corpus, et unde consilium afuerit, culpam abesse. 'vos' inquit 'videritis, 10
quid illi debeatur; ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero; nec ulla deinde
impudica Lucretiae exemplo vivet.' cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum 11
in corde defigit prolapsaque in vulnus moribunda cecidit. conclamat vir paterque. 12

59. Brutus illis luctu occupatis cultrum ex vulnere Lucretiae extractum manantem
cruore prae se tenens, 'per hunc' inquit 'castissimum ante regiam iniuriam
sanguinem iuro vosque, dii, testes facio me L. Tarquinium Superbum cum scelerata
coniuge et omni liberorum stirpe ferro, igni, quacumque dehinc vi possim,
exsecuturum, nec illos nec alium quemquam regnare Romae passurum.' cultrum 2
deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde
novum in Bruti pectore ingenium. ut praeceptum erat, iurant; totique ab luctu versi
in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem.
elatum domo Lucretiae corpus in forum deferunt concientque miraculo, ut fit, rei 3
novae atque indignitate homines. pro se quisque scelus regium ac vim queruntur.
moveret cum patris maestitia, tum Brutus castigatorem lacrimarum atque inertium 4

querellarum auctorque, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi adversus
hostilia ausos. ferocissimus quisque iuvenum cum armis voluntarius adest; sequitur 5
et cetera iuventus. inde praesidio relicto Collatiae ad portas custodibusque datis, ne
quis eum motum regibus nuntiaret, ceteri armati duce Bruto Romam profecti.
ubi eo ventum est, quacumque incedit armata multitudo, pavorem ac tumultum 6
facit; rursus ubi anteire primores civitatis vident, quidquid sit, haud temere esse
rentur. nec minorem motum animorum Romae tam atrox res facit, quam Collatiae 7
fecerat. ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quo simul ventum est,
praeco ad tribunum Celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum
advocavit. ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniique, quod simulatum ad 8
eam diem fuerat, de vi ac libidine Sex. Tarquini, de stupro infando Lucretiae et
miserabili caede, de orbitate Tricipitini, cui morte filiae causa mortis indignior ac
miserabilior esset. addita superbia ipsius regis miseriaeque et labores plebis in fossas 9
cloacasque exhauriendas demersae; Romanos homines, victores omnium circa
populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Servi Tulli regis 10
memorata caedes et invecta corpori patris nefando vehiculo filia, invocatique
ultores parentum dii. his atrocioribusque, credo, aliis, quae praesens rerum 11
indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subiecit, memoratis incensam
multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret exsulesque esse iuberet L.
Tarquinium cum coniuge ac liberis. ipse iunioribus, qui ultro nomina dabant, lectis 12
armisque ad concitandum inde adversus regem exercitum Ardeam in castra est
profectus; imperium in urbe Lucretio, praefecto urbis iam ante ab rege instituto,
relinquit. inter hunc tumultum Tullia domo profugit exsecrantibus, quacumque 13
incedebat, invocantibusque parentum furias viris mulieribusque.

60. harum rerum nuntiis in castra perlatis cum re nova trepidus rex pergeret

Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus – senserat enim adventum – ne obuius fieret; eodemque fere tempore diversis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausae portae exsiliumque indictum: liberatorem urbis 2 laeta castra accepere, exactique inde liberi regis. duo patrem secuti sunt, qui exsulatum Caere in Etruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tamquam in suum regnum profectus ab ultoribus veterum simultatum, quas sibi ipse caedibus rapinisque conciverat, est interfectus.

L. Tarquinius Superbus regnavit annos quinque et viginti. regnatum Romae ab 3 condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quattuor. duo consules inde comitiis centuriatis a praefecto urbis ex commentariis Servi Tulli creati sunt, L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus.